

ქეთევან შენგელია

საქართველოს საპატრიარქოს წმ. ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი

ქართული კულტურა თამარ მეფის ეპოქაში და მისი უპირველესი პრიორიტეტი - შოთა რუსთაველის “ვეფხისტყაოსანი“

ქართული კულტურის ყველაზე ძვირფასი საგანძური ვეფხისტყაოსანი იმ ეპოქას ეკუთვნის, რომელსაც საქართველოში „ოქროს ხანა“ უწოდეს. ფეოდალიზმის დროს, ომებში გამარჯვებული და გაძლიერებული ქვეყნის თანმდევი ნიშანია ეკონომიური წინსვლა და დოვლათის სიმრავლე; რაც განსაზღვრავს კულტურის აღმავლობასაც. 1179 წელს გიორგი მესამემ თანამოსაყდრედ გამოაცხადა თავისი ერთადერთი მემკვიდრე, ხოლო შემდგომ, 1184-1213 წლებით დათარიღდა თამარის ერთპიროვნული მეფობა. ამ პერიოდს მიეკუთვნება თამარ მეფის მიერ მოგებული ომები და ბრძოლები. XII საუკუნის საქართველოს ისტორიის შესახებ მნიშვნელოვან ცნობებს ვიღებთ აკადემიკოს როინ მეტრეველის ცნობილი ნაშრომებიდან. 1195 წელს ქართველებმა გაიმარჯვეს შამქორის ბრძოლაში. შემდეგ შემოიერთეს განძა, 1196 წელს საქართველოს ამბერდი შემოუერთდა, 1199 წელს ანისი, 1201 წელს ბიჯნისი აიღეს... 1203 წელს გაიმართა ბასიანის ბრძოლა, ქართველებმა ძლევამოსილი გამარჯვება მოიპოვეს... მოლაშქრეებმა დიდძალი ალაფი ჩაიგდეს ხელში... ამ გამარჯვებით საქართველომ უზრუნველყო სამხრეთი საზღვრების სრული უსაფრთხოება...

ძლიერი საქართველოს სამეფოს გავლენის გავრცელება სამხრეთით დასრულდა შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე ტრაპიზონის სამეფოს შექმნით¹. თამარმა აქტიური ბრძოლების შემდეგ შექმნა ტრაპიზონის სამეფო და სათავეში ჩაუყენა თავისი ნათესავი ალექსი კომნენოსი. ტრაპიზონის იმპერია საქართველოს ქვეშევრდომი გახდა. ამის შემდეგ თამარმა დაიმორჩილა ხლათის სასულთნო, „1210 წელს ქართულმა ლაშქარმა თავრეჟი (თავრიზი) აიღო; შემდეგ მიანა, ზენჯანი, ყაზვინი“²... მას უკვე ბევრი ყმადნაფიცი ქვეყანა ჰყავდა. ყოველივე ეს, მნიშვნელოვნად განსაზღვრავდა ერის სიმშვიდეს, მის უსაფრთხო ყოფას

და დოვლათის სიუხვეს, რაც საწინდარი იყო შემოქმედებითი საქმიანობისა და სიახლეთა ასპარეზისთვის. თამარ მეფის ეპოქამ, XII საუკუნის ბოლო მეოთხედმა და XIII საუკუნის პირველმა ათწლეულმა, ქართული კულტურის რენესანსი შექმნა და მისი უპირველესი პრიორიტეტი არის მსოფლიო ლიტერატურის ერთი და ქართული კულტურის უპირველესი შედეგრი შოთა რუსთაველის პოემა „ვეფხისტყაოსანი“.

ამ პერიოდში ლიტერატურის გარდა განვითარდა ტაძრის მოხატულობა (ვარძიის, ბეთანიის, ყინწვისის, ბერთუბანის...), კედლის მხატვრობა; არქიტექტურა, ოქრომჭედლობა (ოპიზის სკოლა, ტბეთის და გელათის სკოლები); განვითარდა ჰიმნოგრაფია, ფილოსოფია, სამართალმცოდნეობა, ისტორია (ბასილი ეზოსმოდგარის „ცხოვრება მეფეთ მეფე თამარისა“, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“...) სამეცნიერო ცენტრები იყო გელათისა და იყალთოს აკადემიები, აგრეთვე, შიომღვიმის სავანე, რომელნიც დავით აღმაშენებლის დროიდან არსებობდნენ.

შოთა რუსთაველი გაუკვალავ ნიადაგზე არ მოსულა. მის ქმნილებას წინ უძღოდა ქართული ჰაგიოგრაფიული მწერლობის შესანიშნავი თხზულებანი: წმ. ნინოს ცხოვრება, შუშანიკის წამება, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება... საგმირო-სარაინდო ლიტერატურის ნიმუში ამირან-დარეჯანიანი ... მისივე თანამედროვენი იყვნენ თამარიანის ავტორად მიჩნეული ჩახრუხაძე და აბდულმესიანის ავტორი იოანე შავთელი. ამ ნაწარმოებთა არსებობაც ადასტურებს, რომ კულტურა და, განსაკუთრებით ლიტერატურა, თამარის ეპოქაში აღმავლობას განიცდიდა. ამ ფაქტორების გარდა, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ XI, XII და XIII საუკუნეებში ქართულ ხელოვნებაში ყალიბდებოდა ახალი პრიორიტეტები, იწყებოდა ჰუმანური აზროვნება, იყო მცდელობა რეალური სინამდვილის ასახვის, ყურადღებას იქცევდა ადამიანი თავისი ემოციებით და მისწრაფებებით. რღვევას იწყებდა არსებული დოგმები. ქართული საზოგადოება უკვე კარგად იცნობდა არაბ მეცნიერთა ნაშრომებს, არაბულ-სპარსულ ლიტერატურას, ბიზანტიურ კულტურას, ნეოპლატონიკოსთა აზროვნებას და თავისთავად, საკუთარი კულტურის მონაპოვარსაც. ყოველივე ეს გამჟღავნებულა კიდეც „ვეფხისტყაოსანში“.

პოემა შექმნიდანვე ხდება პოპულარული საქართველოში. მისი ბეჭდური გამოცემა, ვახტანგ მეექვსის მიერ დაარსებულ

სტამბაში, 1712 წლით თარიღდება; ის ბიბლიაზე ადრე იბეჭდება, რაც ქართველი ხალხისთვის, პოემის უდიდეს მნიშვნელობაზე მიუთითებს.

პოემის პოპულარობაზე მიუთითებს ისიც, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ შექმნისთანავე ბევრი განსხვავებული ხელნაწერი გაჩნდა. რუსთველისეული ზუსტი ტექსტის დადგენა კვლევისა და ხანგრძლივი მეცნიერული შრომის შედეგად თანდათან ზუსტდებოდა; სხვათა მიერ იყო ჩამატებული ცალკეული სტროფები და მონათხრობი ამბები (მაგ: ინდო-ხატაელთა ამბავი, ხვარაზმელთა ამბავი და ვეფხისტყაოსნის გმირთა გარდაცვალება). პოემა გადაიწერა არაერთხელ. ზოგი გადამწერი შეგნებულად, იდეოლოგიური მოსაზრებით ცვლიდა სტროფს, ზოგი - სტრიქონთა სწორად ამოკითხვას ვერ ახერხებდა; ამიტომ, ყოველი გადამწერის ხელში იცვლებოდა და ზარალდებოდა პოემა. პირველი ბეჭდური გამოცემიდანვე სწავლულების მიერ საგანგებოდ შეიჩინა და მომზადდა პოემის რუსთველისეული რედაქცია. ყოველივე ამის შესახებ ვრცელ ინფორმაციას გვაწვდის კორნელი კეკელიძე წიგნში „ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია“.

„ვეფხისტყაოსანი“ ჰიმნია სიყვარულის, რაინდობისა და ვაჟკაცობის, პოემა არის ადამიანთა შორის ძმობისა და მეგობრობის, ღირსეული ურთიერთობის ძეგლი. მასში გამჟღავნებულია ქართველი კაცის თავისუფალი და ლალი ბუნება, მისი ბრძოლის, დაუძლეველ პრობლემებთან შეჭიდების უნარი, ერის ენერჯია, სიყვარულით მონიჭებული ბედნიერების უმაღლესი გაცდის შეგრძნება; ქართველი კაცის ფილოსოფიური აზროვნებისა და ამავედროულად სამყაროს ოპტიმისტური ჰვრეტის უნარი. პოემაში ჩანს რენესანსის ყველა თვისება, ყველა სიახლე, რომელიც საქართველოში XII საუკუნეში, ხოლო ევროპაში უფრო მოგვიანებით აფეთქდა. დანტე ალიგიერის მოღვაწეობის დრო იტალიაში XIII-XIV საუკუნეებით — წინარე რენესანსით სახელდება, დიადმა დანტემ იტალიის რენესანსი ორი საუკუნით ადრე გადმოსწია წინ, სანამ მეთექვსმეტე საუკუნის იტალიას და მერე მთელ მსოფლიოს გენიალურ ხელოვანთა შემოქმედება გააბრუებდა. ესენი იყვნენ ფერწერისა და ქანდაკების კორიფეები: ლეონარდო და ვინჩი, მიქელანჯელო ბუონაროტი და რაფაელი, რომელთა სახელების ხსენების გარეშე იტალიის რენესანსზე საუბარი შეუძლებელია. ინგლისში რენესანსის ნიშნებია XV საუ-

კუნიდან და მწვერვალს ის XVI საუკუნეში აღწევს, როცა შექსპირი გამოდის ლიტერატურის ასპარეზზე. ასე რომ, შოთა რუსთაველი ამ მხრივაც არის დიდი ფუნქციის მქონე გენიალური პოეტი საქართველოსთვის. მან ჩვენი რენესანსი ყველაზე ადრე გააბრწყინა.

ვიცი, რომ XII-XIII საუკუნეების სარაინდო ლიტერატურაში, ვერც პროვანსელმა ტრუბადურებმა (სადაც პირველად აიდგა ფეხი სარაინდო ლიტერატურამ), ვერც ჩრდილო საფრანგეთის ტრუვერებმა და ვერც გერმანელმა მინენინგერებმა, თავიანთი ნაწარმოებებით ვერ დასძლიეს ის სიმადლე, რასაც რუსთაველი შესწვდა.

კონსტანტინე გამსახურდია მიიჩნევს, რომ დანტესა და რუსთველს შორის პარალელის გავლება შეიძლება, რადგან რუსთაველის ეპოქა და შემოქმედება იძლევა საამისო საბაზს: „თავდაპირველად, ფორმის მხრივ, რუსთაველი პირველი პოეტია საშუალო საუკუნის ქრისტიანულ ქვეყანებში, რომელმაც ხალხური, სადა და არა სუპერპათეტიური ტონი აირჩია მეტყველები-სა.

როგორც სხვა მრავალი პრობლემა ქართულ პოეზიასთან დაკავშირებული, ქართული ლექსის ისტორიაც სავსებით გამოურკვეველია. მიუხედავად ამისა, ჩვენთვის ცხადი უნდა იყოს, რომ რუსთაველის შაირის ტიპი ქართული ხალხური პოეზიიდანაა აღებული (ფორმის მხრივ). დანტეც ამ ხალხურის „გოლგარეს აპოლოგეტი იყო. ცხადია რომაულ და ბერძნულ ჰექსამეტრის ბატონობის ეპოქაში ეს დიდ ნოვატორობად ჩაითვლებოდა.

ასე რომ, ქრისტიანულ კულტურების ნაშეირ დიდ პოეტთა შორის რუსთაველი პირველია, რომელმაც ულტრაპათეტიკური ფორმის ნაცვლად გამარტივებული ფორმა იხმარა პოეზიაში³.

ჩვენი მხრივ დავძენთ, რომ რუსთველმა დიადი სიმარტივე აირჩია (თუკი ამას მაინცდამაინც სიმარტივე უნდა ვუწოდოთ), ხოლო დანტემ — მაინც ტოსკანური დიალექტი, თუმცა თავად ერთიანი იტალიური ენის დასაცავად მუდამ იბრძოდა. უძღვნა კიდევ მას (ოღონდ ლათინურად) ტრაქტატი „ხალხური მეტყველების შესახებ“. რუსთველს კი, საფიქრებელია, რომ იმ დროისათვის უკვე კარგად ჩამოყალიბებული ქართული სამწერლო კულტურის საფუძვლის გამო, ერთიანი ქართული ენისთვის ბრძოლა არ უნდა დასჭირვებოდა.

დანტე მშობლიური ფლორენციიდან განდევნეს და უკან დაბრუნება არ ეწერა, უცნობია მისი საფლავიც; არც რუსთველის საფლავი გვაქვს და ჩვენი უპირველესი პოეტის შესახებაც თითქმის არაფერი ვიცით, გარდა მწირი ცნობებისა. მხოლოდ პავლე ინგოროყვას კვლევებმა გვამცნო მისი ბიოგრაფიული მონაცემები, რასაც მეცნიერთა უმეტესობა უარჰყოფდა. მკვლევარი წერს: „შოთა, როგორც ჩანს, უფროსი შვილი იყო ჰერეთის ერისთავის გრიგოლისა, რადგან ჰერეთის ერისთავობა შემდეგ შოთაზე გადავიდა“. პ. ინგოროყვა თამარის ისტორიკოსის ცნობებს ეყრდნობა განსაკუთრებით კი „ისტორია-აზმანთა“ ავტორს და მიიჩნევს, რომ ეს არის იგივე შოთა-კუპრი ულუ-დავითისა და დავით-ნარინის დროის პოლიტიკური მოღვაწე. ამავე მოსაზრების იყო თეიმურაზ ბატონიშვილიც.

პოემის ავტორის შესახებ რამდენიმე მოსაზრება არსებობდა, მათ შორის არის ცნობა და ის პირველად იხსენიება თეიმურაზ I-ის მიერ 1629 წელს გადმოკეთებულ „იოსებზილიხანიანის“ შესავალში, გარდა ამისა, არსებობს გადმოცემა, რომ თამარის კარზე იყო რუსთაველი, მეჭურჭლეთუხუცესი, მან ცხოვრების უკანასკნელი წლები იერუსალიმში გაატარა ჯვრის მონასტერში და ეს არის პოემის ავტორი. „ამავე დროს ჯვრის მონასტრის ქართული „სვინაქსარის“ აღაპთა შორის იკითხება ერთი აღაპი, რომელიც მიწერილი უნდა იყოს არა უადრეს, ყოველ შემთხვევაში, XIV საუკუნისა: „ამასვე ორშაბათსა აღაპი შოთაისი მეჭურჭლეთუხუცესისაი“. ამგვარად, ქართულ წყაროებში შეხვდნენ ერთმანეთს ლევენდის მეჭურჭლეთუხუცესი რუსთველი“ და „სვინაქსარის მეჭურჭლეთუხუცესი შოთა“. აქედან გაკეთდა დასკვნა, რომ შოთა და რუსთველი ერთი და იგივე პირია.⁵ კ. კეკელიძე თავს უყრის თავის ნაშრომში — „ვეფხისტყაოსანი“, ყველა იმ სავარაუდო ვერსიას, რაც ავტორის ვინაობის შესახებ გამოითქვა ქართულ მეცნიერებაში: მ. ჯანაშვილი თვლიდა, რომ შოთა ართავაჩოს-ძე, 1177 წლის აჯანყების მოთავე, იყო პოემის ავტორი; ს. კაკაბაძე მანდატურთუხუცესის ჭიაბერის სიგელზე (1184-1188 წწ.) ხელმომწერ შოთას ჭიაბერის შვილად და პოემის ავტორად მიიჩნევდა; ა. ხახანაშვილი პოემის ავტორად თვლიდა ზარზმის რესტავრატორის გაბრიელ ხურსიდის მამას, რომელსაც შოთა ერქვა. ასე რომ, სავარაუდო ვერსიები „ვეფ-

ხისტყაოსნის“ ავტორის შესახებ მრავლად იყო და ეს საკითხი დღემდე მტკივნეულ თემად რჩება ქართული კულტურისთვის.

თამარ მეფის ეპოქაში შეიქმნა ლიტერატურული შედეგრი, მაგრამ როგორც უკვე აღვნიშნეთ მხოლოდ ლიტერატურით არ ამოიწურებოდა ქართული კულტურის მიღწევანი. თამარის მეფობის დროს განვითარებული იყო ოქრომჭედლობა; ხუროთმოძღვრება, კედლის მხატვრობა... ფუნქციონირებდა ოქრომჭედლობის „ოპიზის“, „ტბეთისა“ და „გელათის“ სკოლები; ბექა ოპიზარი მოღვაწეობდა XII საუკუნის II ნახევარსა და XIII საუკუნის დასაწყისში. მის მიერ არის შესრულებული ანჩის ხატის ვერცხლის ჩარჩოს მოჭედილობა (1184-1193წწ); ის გაფორმებულია არაჩვეულებრივი ორნამენტებით და ფიგურებით. ეს ნამუშევარი ჭედურობის მნიშვნელოვან ნიმუშს წარმოადგენს. ჩარჩოს მოჭედილობა ბექა ოპიზარს დაუკვეთეს თავად თამარ მეფემ და ანჩის ეპისკოპოსმა; ეს იმის მანიშნებელია, რომ ოსტატი თავისი ჭედურობით და გამოცდილებით უკვე ცნობილი უნდა ყოფილიყო. სამწუხაროდ, მისი მხოლოდ ორი ნამუშევარია შემორჩენილი. მეორე მის მიერ შესრულებული ჭედურობაა ვერცხლით მოჭედილი მოოქროვილი ყდა წყაროსთავის სახარებისა, რომელზეც ყდის ერთ მხარეს გადმოცემულია „ვედრების კომპოზიცია, ხოლო მეორე მხარეს „ჯვარცმის“ კომპოზიცია; აქვეა წარწერები: რომელიც გვამცნობს, რომ ეს დაიწერა ტბეთის ეპისკოპოსის იოანე მტბევარის დაკვეთით 415-სა ქორონიკონსა (1195 წელს, ესე იგი თამარის მეფობისას) და აქვეა წარწერაც, რომელიც მოჭედილობის ავტორს ასახელებს, აგრეთვე, გვაძლევს ცნობებს იმის შესახებ, თუ რამდენი ოქრო, ვერცხლი და მარგალიტი დასჭირდა ყდის მოჭედილობას. ბექა ოპიზარის წინამორბედიც, ბეშქენ ოპიზარი, XII საუკუნეში ქმნის აგრეთვე ბერთის სახარების ყდის უნიკალურ მოჭედილობას. ამავე პერიოდს ეკუთვნის ფხოტრერის მაცხოვრის ხატის ჩარჩოს მოჭედილობა, ტბეთის სახარების მოჭედილობა (წინა ყდა)...

ქართული ჭედური ხელოვნების მხატვრული ტრადიცია X საუკუნიდან დამოუკიდებელ მხატვრულ მოვლენას წარმოადგენს, მაგრამ XII საუკუნის ბოლოს „ბექამ შესცვალა ადამიანის ფიგურების კომპოზიცია, მისცა მას პლასტიკური სახე, რელიეფში ფიგურის პერსპექტიული განლაგება შეიტანა; თავისი შემოქმედების ხასიათით იგი სცილდება წმინდა ოქრომჭედლობის დეკო-

რატული სტილის მხატვრულ საზღვრებს და გარკვეულად სწყვეტს პლასტიკის ამოცანას რელიეფურ ქანდაკებაში... მან არსებითი ცვლილება შეიტანა ჩუქურთმის მხატვრულ დანიშნულებასა და მიზანდასახულობაში; მან მოგვცა ადამიანისა და ჩუქურთმის მხატვრული ურთიერთობის ახალი პრინციპი.⁶ ბექა და ბემქენ ოპიზარები ერსა და იმავე სკოლას, ოპიზის სკოლას ეკუთვნიან, ოღონდ ბემქენ ოპიზარი ბევრად დაკავშირებულია წინა პერიოდის სტილთან, მისი პლასტიკა უფრო არქაიზმით ხასიათდება; ბექა ოპიზარი კი ქმნის უფრო ემოციურ და სიახლით სავსე ქმნილებებს, სადაც ჩუქურთმას ისეთივე მხატვრული ფუნქცია ენიჭება კომპოზიციაში, როგორც ადამიანს. ის დამხმარე კომპონენტი აღარ არის. მასაც (ჩუქურთმას) მნიშვნელოვანი ადგილი გააჩნია. სიახლის მახასიათებლებით ბექა ოპიზარის ქმნილებები ქართულ ჭედურობაში აღმავალი პერიოდის მანიშნებელია. ეს ნიშნები მეთოთხმეტე საუკუნეში „აკადემიურ“ ტრაფარეტად გადაიქცა. ორივე შემოქმედში იგრძნობა რელიეფური ოქრომჭედლობის პრინციპების ღრმა ცოდნა.

XII საუკუნის ბოლოსა და XIII საუკუნის დასაწყისს მიეკუთვნება თამარ მეფის ეპოქასთან დაკავშირებული ვარძიისა და ბეთანიის, ყინწვისისა და ბერთუბანის კედლის მხატვრობები. თამარ მეფის ეპოქაში არსებობდა ქართულ მონუმენტურ მხატვრობაში განსხვავებული მიმართულების სკოლები. ვარძიის მოხატულობა თამარის ეპოქის კედლის მხატვრობის მნიშვნელოვან ეტაპს წარმოადგენს. ის ამ ეპოქისთვის ყველაზე ადრეულია და პროგრესული ვარიაციები ახასიათებს. ვარძიის კლდეში გამოკვეთილ ტაძარში მთავარ ადგილას ზის ღვთისმშობელი კალთაში ჩვილი იესოთი; მას მარცხენა ხელში სახარება უჭირავს. ამ ცენტრალური კომპოზიციის ორივე მხარეს არიან მთავარანგელოზები: მიქაელი და გაბრიელი. ქვევით მრავალფიგურიათი კომპოზიციაა მღვდელმთავრებით; მოხატულია აგრეთვე ჩრდილოეთისა და სამხრეთის კედლები. ტაძრის თაღებზე დახატულია „ახალი აღთქმის“ სიუჟეტები. სულ თოთხმეტი კომპოზიციაა: „ხარება“, „ქრისტეს შობა“, „მირქმა“, „ნათლისღება“, „ფერისცვალება“.... ვარძიის მოხატულობას ისტორიული პირებიც ამშვენებენ. მათ შორის უპირველესად მონუმენტურად წარმოდგენილი გიორგი III და თამარ მეფე, რომელსაც ხელთ უპყრია ვარძიის ტაძარი.

შალვა ამირანაშვილის მოსაზრებით, ვარძიის კედლის მხატვრობა რამდენიმე პროგრესული სიახლით გამოირჩევა. ბიზანტიური კედლის მხატვრობისაგან განსხვავებით, ქართულ (ვარძიის) კედლის მხატვრობაში ტრადიციული ბიბლიური სიუჟეტების გადმოცემისას მეტი ემოციური მუხტი იგრძნობა წმინდანთა ასახვისას; ე. ი. ქართულ მონუმენტურ მხატვრობაში განვითარდა ახალი მიმართულება. მაგალითისთვის ავიღოთ „ფერხთა ბანის“ კომპოზიცია, რომელიც დიდ შთაბეჭდილებას ახდენს ადამიანური განცდისა და გლოვის გამო. მოვიგონოთ აგრეთვე „ჯვარცმა“; „ჯვარცმისას“ ადრეული მხატვრობის ტრადიციისამებრ, ღვთისმშობელი კი არ ევედრება წყნარი სახით ჯვარზე გაკრულ იესოს და კი არ ლოცულობს არამედ, აქ იგი უკვე მწარედ დასტირის მას და ამით ადამიანურ განცდათა ექსპანსიურობას გადმოგვცემს მხატვარი. სიუჟეტებშიც მეტად არის მოძრაობის ამსახველი კომპოზიციები და ნახატი ბევრად უფრო ცოცხალია. ამ პერიოდისთვის „ქართულ ხელოვნებაში ძირითადად შეიცვალა რელიგიურ-დოგმატური გაგება, იგი გამოხატავდა ადამიანის განუსაზღვრელ მწუხარებას, ღვთისმშობელი უნუგემოდ დასტირის თავის ძეს, რელიგიური ხელოვნების ტრადიციული იკონოგრაფია შეიცვალა, ადამიანის განცდის თემა ძლიერი ნაკადით შემოიჭრა სახვით ხელოვნებაში“⁷. გაჩნდა აგრეთვე სხვა მახასიათებლებიც: ბუნება მეტად გაცოცხლდა ამ პერიოდის ქართულ მონუმენტურ მხატვრობაში. ბიზანტიურისა და ძველი რუსული ხელოვნებისგან განსხვავებით ვარძიის მოხატულობაში მთები უფრო რეალისტურია, ასეთივეა ბუნების სხვა კომპონენტებიც: კლდეები, ხეები. მხატვრობაში ბუნება იქნეს ფერადოვნებასაც. ამით ვამჩნევთ, რომ ამ პერიოდის ქართული მხატვრობა მეტ ყურადღებას აქცევს ბუნების არსებობას გარემოში და ბუნება ქართველი მონუმენტალისტი ხატმწერებისთვის დაკვირვების საგანი ხდება; აღსანიშნავია ერთი დეტალიც, როცა ქართველმა ხატმწერმა რელიგიური იკონოგრაფიული ფერწერული ტრადიციებისგან განსხვავებით, თამამად დაარღვია სქემა და წმ. სტეფანეს ნაწილების გადმოსვენების კომპოზიციაში ტრადიციული ეტლის ნაცვლად ქართული ურემი დახატა. მხატვრის სითამამე, რაღა თქმა უნდა, აქაც განსხვავებულ ხედვაზე მიუთითებს. გარდა ამისა, ქართული კედლის მხატვრობა, ვარძიის კედლების მოხატულობას თუ დავაკვირდებით, ხდება უფრო მოცულობითი და არა სიბრტყისეული,

რაც მნიშვნელოვანი ასპექტია ხელოვნების ამ დარგში. ეს სამივე ცვლილება (ემოციური მუხტი, ბუნების მეტად გაცოცხლება, მოცულობითობა) კედლის მხატვრობაში პროგრესის მაჩვენებელი იყო და ამიტომაც ვარძიის მხატვრობას გამორჩეული ადგილი ეთმობა XII საუკუნის ქართულ ხელოვნებაში.

ბეთანიის ტაძარის მხატვრობა სრულებით სხვა მიმართულებას ეკუთვნის. ვარძიის ტაძრის მხატვრობასთან შედარებით მეტად ხაზგასმულია ტრაგიზმი და ექსპანსია (მაგალითად მოვიყვანოთ „ვნებათა“ ციკლი); საკურთხევლის მხატვრობის სქემაში შეინიშნება არქაულობა მოციქულთა, წინასწარმეტყველთა და მღვდელმთავართა ხატვის დროს, ნაჩვენებია ფრესკებზე საინტერესო ყოფაცხოვრებითი დეტალებიც. ისტორიული პერიოდის შესახებ ცნობებს იძლევა ბეთანიის ტაძარში გამოსახული გვირგვინოსნები და მათ გამო კედლებზე შექმნილი წარწერები. ტაძარი მოხატულია 1207 წლიდან (დავით სოსლანის გარდაცვალების შემდეგ, თამარ მეფის გარდაცვალებამდე (1213წ.).

რუსთაველის ეპოქის ქართული კედლის მხატვრობაში თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს ყინწვისის ტაძრის მოხატულობას. ის აჯამებს ჩვენი კედლის მხატვრობის მიღწევებს და ამ ტაძრის ფრესკები საუკეთესო ქართულ მონუმენტურ მხატვრობას მიეკუთვნება. დომინირებს მოცისფრო-მოლურჯო ფერთა გამა. მკვეთრი და მტკიცეა ნახატთა კონტურები, მომხიბვლელია ფრესკების კოლორიტი, ჰარმონიულია კომპოზიციები, ზომიერად და მაღალი გემოვნებით არის შესრულებული მოოქროვილი დეტალები, ფიგურათა პლასტიკურობა და სახის ნაკვთების სირბილე, დახვეწილობა და ამაღლებულ განწყობილებათა გადმოცემა გვიდასტურებს უმაღლესი დონის სტილიზაციას. სპეციალურ ლიტერატურაში არაერთგან მინიშნებულია, რომ ყინწვისის კედლის მხატვრობა წინ უსწრებს იტალიური მხატვრობის სიენის სკოლის მიღწევებს.

თამარ მეფის ეპოქაში ქართულ ხელნაწერთა მინიატურებიც გამორჩეულ ადგილს იკავებს და მინიატურებთან ერთად, ამგვარი მსჯელობისას, ქართული ხელოვნების სხვა სფეროთა განხილვაც სასურველი იქნებოდა. ამჯერად მხოლოდ ამ მასალაზე შევჩერდებით, რაც გახლდათ მცდელობა თამარის ეპოქის კულტურის ზოგადი მიმოხილვისა და იმისა, რომ პატივი მიგვეგო თამარის ეპოქისდროინდელი ჩვენი კულტურული მემკვიდრე-

ობისთვის, რომლის გვირგვინიც „ვეფხისტყაოსანია“; მაინც პოეზია იქცა მთავარ პრიორიტეტად ქართული რენესანსისთვის. როგორც ჩანს, ქართველი კაცისათვის რითმის, რიტმის, ტემპის, მუსიკის, ზნისა და წესის, ფილოსოფიის, თავისი საოცნებო სამყაროს გადმოსაცემად სიტყვა უფრო პრიორიტეტული იყო, ვიდრე ჰანგი, საჭრეთელი და ფუნჯი. ჩვენ სიტყვა ავირჩიეთ, რადგან „პირველთაგან იყო სიტყუა...“ ჩვენი აღორძინების პერიოდშიც ქართული სიტყვის აღორძინებით დაიბადა.

დამოწმებული ლიტერატურა:

- ამირანაშვილი - შ. ამირანაშვილი** „ქართული ხელოვნების ისტორია“, გამ. „ხელოვნება“, თბ, 1971.
- გამსახურდია - კ. გამსახურდია**, „დამნტე ალიგპიერი“, „ღვთაებრივი კომედია“, წიგნი პირველი, გამ. სახელგამი, თბ. 1933 (გვ.40);
- ინგოროყვა - პ. ინგოროყვა**, „რუსთველოლოგიური თხზულებანი“ №1, რუსთველიანა, ჩვენი მწერლობა, თბ, 2016 (გვ. 126);
- კეკელიძე - კ. კეკელიძე**, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, გამ. „მეცნიერება“, თბ. 1981 (გვ.112);
- მეტრეველი - რ. მეტრეველი**, „შამქორისა და ბასიანის ბრძოლები“, საქართველოს ისტორია ოთხ ტომად, ტ. II, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, გამ. პალიტრა ლ, თბ. 2012;

KETEVAN SHENGELIA

St. Andrew the First-Called Georgian University of
the Patriarchate of Georgia

**Georgian culture during King Tamar reign and its main priority
– “The Knight in the Panther's Skin” by Shota Rustaveli.**

The work represents discussion about how economically strong and victorious country in age of feudalism advances its cultural development. The essay describes Georgian renaissance during King Tamar reign and its top priority - “The Knight in the Panther’s Skin”. The main aspects that are sign of popularity of “The Knight in the Panther's Skin” are also mentioned there.

The work compares Georgian and European renaissance periods and their characteristics. Besides “The Knight in the Panther's Skin”, there are mentioned other writings of renaissance era – “Tamariani” and “Abdulmesiani”. The essay describes different spheres of Georgian history and culture: hymnography, architecture, painting and jewelry as well as defining signs of their raising.

The conclusion depicts what function and importance Georgian renaissance had for following periods of Georgian culture.